

«BİBLİYOGRAFYA» NEDİR?

Türker ACAROĞLU
Basma Yazı ve Resimleri
Derleme Müdürü

«Bibliyografya»nın tarihi XV. yüzyıldan başlar. Basma eserler de o ihte meydana çıkmıştır. Başlık sayfası, basım tarihi, eserin basıldığı, ıldığı, satıldığı yerin adresi gibi belli - başlı öğeleri bulunmayan yazlar, bibliyografyalara alınmaz. Bunlar, ötedenberi bir kütüphane kataru konusu olmuş ve olmaktadır.

«Bibliyografya» sözünün geniş anlamında, kitap başlıklarının kaydı i bir amaç vardır. Bibliyografyanın etimolojik anlamı şudur: **bibli-** = kitap, **grabhein** = yazmak demektir. Bu kayıt işinin anlayış ve nış koşulları eskiden neyse bugün de odur. İşin tarihçesinde bazı eler olmuştur.

Fikir ve sanat eserlerine karşı beslenen ilgi, bunları tanıtmak dücesesi her zaman, her yerde belirmiştir. Daha ikinci yüzyılda, tanınmış im **Galien** kendi eserlerinin bir listesini yapmıştı. Bu oto-bibliyogya «**De libris proprijs liber**» adını taşır. V., VII., XII. yüzyıllarda Av-alı bazı papazlar, dinî eserlerin listelerini hazırlamışlardı.

Matbaacılığın kurulup yayılması üzerine, 1470'e doğru, bu işte bü- bir ilerleme görüldü. Başlangıçta bu işi, zamanın bütün bilimlerini **irmiş**, bütün kitaplarını **yutmuş** olan bilginler yapardı. O çağların î, siyasi, felsefi, ilmi düşünüş ve anlayışının birer tanığı olarak gö-en eserleri, bu işin teknik kurallarının, hattâ pratik olma kaygıları- örnekleridir. Herhangi bir bilim dalında usta olan bu adamlar, korarı ya da dil ve üslupları itibarıyla değerli «**kitap hazineleri**» veya **ltür aynaları**» bırakmışlardır (1494 - 1687).

XVII. yüzyılda bu ilmi bibliyografya, dinî tarikatların faydasına rak gelişir. Buna, edebiyatçıların ve amatörlerin kitapseverlik (bib-hilie) zevki de eklenir. Daha sonra, aydınların basılan herşeyi **der-** e merakı da başlar. Dergiler edebiyat veya bilim haberleri verirler, tirme veya kıyaslama yazıları koyarlar. Fransa'da **Bibliotheca**, **Ca-** **gus**, **Index**, **Epitome**, **Repertorium** gibi başlıklarla bazı kitap kıla-ları yayınlanır. Mazarin'in kütüphanecisi olan G. Naudé, 1633 yılın-

da ilk defa olarak **bibliyografya** sözünü kullanır; **Bibliographia politica** Zamanla bibliyografya, bizim de bugün anladığımız mânada, geleneksel bir şekil alır. Ama, ağır ağır da olsa, şekil değiştirir. XVIII. yüzyıla **hümanistik bibliyografya** ile **meslekî ve teknik bibliyografya** yanyana yer alır. 1763 yılında Fransa'da bir kitapçının çıkarmağa başladığı «**Fransada ve yabancı ülkelerde basılan yeni kitapların haftalık kataloğu**» yayınlanır. O tarihten sonra bibliyografya dinamik bir kuvvet kazanır, amaç ve faydası anlaşılır, enine ve boyuna yayılır, şekli gelişir.

Bibliyografya, tarih disiplinine bağlı olmaktan kurtulabilmek, başka disiplinler arasındaki yerini alabilmek için karışık bir dönem geçirir. Bu dönem, Fransa'da 1789'da Büyük Devrimle başlar. Özel kütüphaneler devrim olayları arasında dağılıp gider. Zorla elden alınan kitaplar geçici depolara yığılır. Bunlar için yeni Devlet kütüphaneleri kurulur. Bu işler idarecilerin karşısına yepyeni, karmakarışık sorunlar çıkarır. Kitapların kataloglanması, sınıflanması, sıralanması gibi bilmediği işlerin içinden çıkamazlar. O vakte kadar kitaplarla uğraşmış olan bilimci, kitapseverler ikinci plâna atılır. İktidar adamları bu alanda ne uzman, ne de bilgin olmadıklarından, yanlış adımlar atarlar. Bunun üzerine, Blois piskoposu H. Grégoire, Konvansiyon Hükûmetine **bibliyografya raporu** hazırlar. Kitapların korunması, kütüphanecilik tertip ve idaresi için yeni bir iklim yaratılır.

Bibliyografyanın ilk tanımı Büyük Devrim sırasında yapıldı: «**çeşitli türleri ile kitap bilgisi**» denildi. XIX. yüzyılın tanımı da bu. Yüzyılın başında Fransa'da ilk **bibliyografya kılavuzları** basılır. Bunlar gerçekte **kitap kılavuzları**'dır. Her şekliyle kitabı ilgilendiren her yerde orada yer alır. Yazmalardan, matbaacılığın ilk çağlarından, basma kitabın tarihinden, basma tekniğinden, kitap satışından asıl bibliyografya kadar, yani repertuar incelemelerinden sınıflandırma sistemleri, kataloglama kurallarına, kitapseverliğe kadar herşeyden az-çok söz eder. Bu arada poligrafya, diplomatik, edebiyat tarihi, eleştirme de unutulmaz. Boulard (1804), Achard (1806), Peignot (1823) ve başkalarının eserleri bu şekildedir. Örneğin, Achard «**Cours élémentaire de Bibliographie**» adlı eserinde kendisinden önce hiç kimsenin bibliyografya disiplinini anlatmadığını söyler. Peignot da «**Manuel de Bibliographie**» adlı eserinde, sayısı belirsiz kitaplar arasından bir seçme yapmak geneli üzerinde durur.

«**Bibliyografya**» sözü, o tarihten bu yana geniş bir anlam kazandı. Bugün çeşitli sözlerle anlatmak istediğimiz herşeyi içine alıyor; **bibliyofili** yahut kitap sevgisi, kitap sanatı, kitap tarihi; **kütüphanecilik** ya-

kütüphanelerde kitap işlemleri, **bibliyografya** yahut kitapların tanımlı cetveli **bibliyotekni** yahut kitap baskı tekniği. Bir tek konunun bu dört yönünü herhalde **bibliyoloji** terimiyle anlatmak uygun olur.

Bu düşünceleri D. Grand 1885 yılında **Büyük ansiplopedi**'de yazar. Bibliyografyanın ilk resmî tanımını orada buluruz; «**tanım** (tasvir) ve **sınıflama** (tasnif) **bakımından kitap bilgisi**» denilmiştir. Yazar bibliyografya tarihinden, bibliyografya sistemlerinden, kataloglama kurallarından ve repertuvarlardan söz açar. Ondan sonra yazılan bütün sözükler ve ansiklopediler bu tanımı tekrarlar. H. Stein bile 1936'da «Memento Larousse» ta aynı tanımı verir.

Ancak 1934 yılında Fransa'da **Centre de synthèse historique**, bibliyografyayı fuzuli yüklerden sıyırmak çabasını gösterebilmiştir: «**Kitap alanında pratik, bilimsel ya da ticari bir amaç ve fayda uğruna kitaplarının araştırılması, tanımlanması ve sıralanması**».

Böylece, iki prensip ortaya çıkmıştır: 1 — Bibliyografya, kitabın onu olabildiği inceleme alanlarından birinden başkasiyle ilgilenmez. Bibliyografya, artık bibliyofili, kütüphanecilik, bibliyotekni gibi komşu inceleme alanlarıyla karıştırılamaz. 2 — Amacı, pratik ve faydalı olmaktır. Teknik karakteri bellidir. İşte bu karakter onu eski klâsik bibliyografyadan ayırır. İlk defa olarak bibliyografya işinin öğeleri rasyonel bir ekleme belirmiş, yazılmıştır. Bu öğeler kitapları **araştırmak, tanımlamak, sıralamak**'tan ibarettir.

Eğer durağan bir metin olan **yazma**'ya karşılık «**açıklanan bir metnin çoğaltılmışı**» demek olan **kitap** sözünden hareket edilirse, eskidenütün bibliyografyacıların kitap sözünü «**basma yaprakların bir araya gelmesi**» anlamında kullandıkları düşünülürse, pek tabii olarak bunun çıkan sonuç şu olur: Bibliyografyanın basma metinle pek sıkı bir işiği vardır, biri ötekinden ayrılamaz. Bu basma metin ister tek yaprak, roşür, cilt, ayrı baskı, makale olsun, ister daktilo, teksir makinesi, foto, lito ve başkaca mekanik bir usulle çoğaltılmış bulunsun, bibliyografyanın malıdır o.

Şu halde, bir yandan yazma metinler, öte yandan basma olmayan resim, plâstik, fonik ve başkaca dokümanlar bibliyografya alanından uzak tutulmalıdır. Tanınmış Fransız tarihçisi ve bibliyografyacısı P. Caron, bu noktadan çok açık ve kesin konuşur. 1904 yılında Ch. V. Langis'nın verdiği şu bibliyografya tanımını ileri sürer: **Bibliyografya; repertuvarlarından söz açan, kaynaklar üzerine bilgi alma araçları sunan kitap biliminin bir parçasıdır**». Caron 1945 yılında şunu da yazıyordu:

«Bibliyografya sözünü, kaynakların bir çeşidi olan kitaplardan başkası için, sakın, kullanmıyalım!»

İşte, bibliyografyanın yeni tanımı da bu düşüncelerden çıkmaktadır: **Bibliyografya, basılmış veya çoğaltılmış metinlerin bilgisidir. Fiki işlerini kolaylaştırmak için servisler kurmak veya repertuvarlar hazırlamak amacıyla bu dokümanların araştırılması, kaydı, tanımı ve tertib üzerine kuruludur.** Özel bir teknik, bu çeşitli evrelerin aşılmasını sağlar.

Araştırma tesadüfe bırakılmaz, belli bir metoda uyularak yapılır. **Kayıt**, zamanımızda her ülkede derli - toplu halde bulunan değişmez kütüphanelere göre, basma metinleri işaret etmekten ibarettir. **Tanım**, dahilleri giderek, metinleri dıştan veya içten tanıtır. Dış (maddi) tanım kitap yapıldığı zaman yapılır, makaleye olmaz. Bu iş, kitabın eskiliğine veya kalitesine göre, bibliyografyacının güttüğü bilim veya ticaret amacına göre, az - çok değişir. İç tanım metne uygulanır.

Özet, analiz veya tenkidli yoruma dayanır. Yazarın amacını, eserin muhteviyatını, önem ve değerini belirtir. Metinleri yerleştirme sırası demek olan **tertibat** çok değişiktir. Künye özelliklerine göre olursa: Yazı adlarına, eser başlıklarına, basım yerlerine, yayım tarihlerine göre yapılır veya metinlerin söz açtıkları konulara göre olur. Konuların incelenmesi, belirli bir çerçeveye sığdırılması istenince, akla uygun bir «**sınıflandırma sistemi**» nin kabulü gerekir. Orada her konu kendine uygun yeri bulabilmelidir.

Bu dört işlem, **bibliyografya** tekniği veya bilimini meydana getirir. Sonuç kendilerine de **bibliyografya** denilen repertuvarlara varır. O halde biz, işin seyri ile sonucu olan şeyi aynı sözle anlatıyoruz, demek ki Katalog kurallarının, sınıflandırma sistemlerinin hazırlanması kütüphaneciliğin yetkisi içindedir, denecek olursa, o takdirde, bibliyografyaya

- 1) **repertuvarlar hazırlamak üzere bu kuralları ve sistemleri uygulama**
- 2) **repertuvarlardan sistematik olduğu kadar tarihi, teknik ve pratik bir inceleme yapmak** işi kalır.

Bibliyografyaların **genel ve özel** olarak iki çeşidi vardır. **Genel bibliyografyalar**: bibliyografyaların bibliyografyaları evrensel bibliyografyaları, kütüphanelerin basma katalogları, kolektif kataloglar, ülkelerin milli bibliyografyaları, resmî yayınların bibliyografyaları, dergi ve gazete yazıların bibliyografyaları, ansiklopediler ve biyografyaları içine alır. **Özel bibliyografyalar** ise, bilimlerin kendi bibliyografyalarıdır. Bunlar da **beşerî ve tabii** bilimler diye ikiye ayrılabilir. **Beşerî bilimler** şunlardır: Etnografya - antropoloji, sosyoloji, genel dilbilim. Prehistorya. Orta çağ, yeni çağ

akın çağ evrensel tarihi. Yunan - Lâtin antik çağı. Milletlerin tarihi. Din ilimleri. Arkeoloji ve Sanat. Müzik yayınları. Dil ve edebiyatlar. Felsefe ilimleri. Hukuk politika, ekonomi gibi sosyal bilimler. Coğrafya— **Tatiki ve teknik bilimler** de şöylece sıralanabilir: Matematik. Astronomi. Fizik. Kimya. Jeoloji, mineraloji, peofizik. Biyoloji ve genel fizyoloji. Botanik. Zooloji. Tıp bilimleri. Farmakoloji. Bütün bunlar, bibliyoğrafya akımından, ayrı birer yazı, inceleme veya kitap konusu olabilir.

*
**

Bizde bibliyoğrafya işlerine gelince, Türkler bütün tarihleri boyunca kitaba ve kütüphaneye önem vermişlerdir. En büyük bibliyoğrafya ilbigimiz, Avrupahlıların **Hacı Kalfa** dedikleri **Kâtip Celebi** (1608 - 1657) dir. Onun en önemli eseri. Batı dillerine de çevrilen «**Keşf-üz-zünun an sami-il-kütüp velfünun**» adını taşır. Arapça yazılan bu eser, 1450 kitap-ın söz açar. Eseri **Milli Eğitim Bakanlığı** yeni harflerle de bastırmıştır (1941).

Yeni harflerin kabulüne (1928) kadar bibliyoğrafya işlerimiz, şahsi ayretler çerçevesini aşamamıştır. Ancak 1934 yılında **Atatürk'ün** işaretiyi: 2527 sayılı **Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu** çıktıktan sonra **Türkiye bibliyoğrafyası**» resmen yayınlanmağa başlamıştır. Bu bülten, bütün yayınlarımızın tam ve düzenli bir envanterini yapar. Derleme işi, ulusal bibliyoğrafyamızın temelini teşkil eder. Bibliyoğrafya önce-ri altı ayda bir, sonraları üç ayda bir, daha sonraları da ayda bir çık-ıştır. Şimdikilerde yine üç ayda bir yayınlanmaktadır. Bunun aylık masası daha iyidir. **Dewey Onlu Sınıflandırma** sistemini uygular. **1928-1938** yıllarını içine alan on yıllık iki cilt, bu işi yeni Türk harflerinin ka-ülü tarihine kadar götürmüştür. 1939 - 1948 yıllarını kapsayan ikinci on lüğün toplu ilk cildi de basılmış, ikinci cildi basılmaktadır.

Bu işlerde, **Derleme Müdürlüğü**nün kurucusu ve ilk müdürü olan **elim Nüzhet Gerçek** (1891 - 1945) in himmet ve gayreti büyük olmuştur. eğerli romancı Abdülhak Şinasi Hisar'ın kardeşi olan, ömrünün son l yılını Derleme Müdürü olarak geçiren, görevi başında ölen rahmetli, mı zamanda bir tiyatro tarihçisi ve eleştirmecisi idi. Ondan sonra **Lâ-ia Kutan** (1945 - 48), **Mansur Tekin** (1948 - 52), **Leman Şenalp** (9 Haziran - 15 Kasım 1952) bu görevi üzerlerine aldılar, bibliyoğrafya- geliştirerek yürüttüler. **Derleme Müdürlüğü** görevini 16 Kasım 1952'- en beri **M. Türker Acaroğlu** yapmaktadır. **1953** yılında bibliyoğrafya nkaraya nakledilmiş ve yenileştirilmiştir. 1955'te **Ankara Milli Kütüp-nesi**'nde Devletçe bir **Bibliyoğrafya Enstitüsü** kurulunca bibliyoğrafya

işlerini bu enstitü üzerine almıştır. «Türkiye makaleler bibliyografyası»nı da hazırlayıp yayınladı.

Türk kütüphaneciliği ve bibliyografyacılığı bakımından **Derleme** işlerinin bilim ve kültür tarihimizdeki yeri çok önemlidir. İdare şimdi **Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu** tasarısını hazırlamıştır. Tasarının kanunlaşması beklenmektedir.